

Održivi razvoj kulturne baštine

Šebrek, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Zagreb School of Business / Poslovno veleučilište Zagreb**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:180:437601>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository ZSB - Final papers Zagreb School of Business](#)

POSLOVNO VELEUČILIŠTE ZAGREB

Mihaela Šebrek

ODRŽIVI RAZVOJ KULTURNE BAŠTINE

završni rad

na

preddiplomskom stručnom studiju

Zagreb, kolovoz, 2024.

POSLOVNO VELEUČILIŠTE ZAGREB

Preddiplomski stručni studij Menadžment i produkcija u kulturi

ODRŽIVI RAZVOJ KULTURNE BAŠTINE

završni rad

MENTOR

Prof. dr. sc. Daniela Angelina Jelinčić

STUDENT

Mihaela Šebrek

Zagreb, kolovoz, 2024.

SAŽETAK

Rad istražuje složenu vezu između kulturne baštine i održivosti te analizira načine na koje kulturne vrijednosti i metode očuvanja doprinose ciljevima održivog razvoja. Kulturna baština obuhvaća fizičke i nematerijalne aspekte, sa svojim svojim izazovima očuvanja. Rad razmatra četiri temeljna aspekta održivosti: ekonomski, ekološki, društveni i kulturni te njihovu međusobnu povezanost s očuvanjem kulturne baštine. Ekonomska održivost kulturne baštine fokusira se na osiguranje dugoročne ekonomske dobrobiti bez ugrožavanja okolišnih i društvenih uvjeta. Ekološka održivost podrazumijeva očuvanje prirodnih staništa uz održavanje kulturnih mjesta, dok društvena održivost uključuje promicanje uključenosti zajednice i međusobne pravednosti u očuvanju baštine. Kulturna održivost podrazumijeva očuvanje kulturnih vrijednosti koje se smatraju svojstvenima području kulture, odnosno kulturne baštine. Rad zagovara holistički pristup održivom razvoju koji integrira sve četiri dimenzije održivosti. Također analizira primjere dobre prakse održivog razvoja u kulturnoj baštini, koji ilustriraju kako uspješno provesti navedene pristupe u stvarnim situacijama.

Ključne riječi: kulturna baština, održivi razvoj, ekonomska održivost, ekološka održivost, društvena održivost

ABSTRACT

The paper explores the complex relationship between cultural heritage and sustainability, analyzing how cultural values and conservation methods contribute to the goals of sustainable development. Cultural heritage encompasses tangible and intangible, each with its own conservation challenges. The paper examines four fundamental aspects of sustainability: economic, environmental, social, and cultural, and their interconnection with cultural heritage preservation. Economic sustainability of cultural heritage focuses on ensuring long-term economic benefits without compromising environmental and social conditions. Environmental sustainability involves preserving natural habitats while maintaining cultural sites, while social sustainability includes promoting community inclusiveness and mutual equity in heritage conservation. Cultural sustainability involves the preservation of cultural values that are considered inherent to the area of culture, that is, cultural heritage. The paper advocates a holistic approach to sustainable development that integrates all four dimensions of sustainability. It also analyzes examples of best practices in sustainable development within cultural heritage, illustrating how these approaches can be successfully implemented in real-world situations.

Keywords: cultural heritage, sustainable development, economic sustainability, environmental sustainability, social sustainability

U Zagrebu, 2024. godine

IZJAVA STUDENTA

Izjavljujem da sam završni rad pod naslovom
Održivi razvoj kulturne baštine

izradio/la samostalno, pod nadzorom i uz stručnu pomoć mentora
prof. dr. sc. Daniele Angeline Jelinčić.

Izjavljujem da je završni rad u potpunosti napisan i uređen prema Pravilniku o završnom radu na stručnim preddiplomskim i specijalističkim diplomskim stručnim studijima PVZG-a te sukladno uputama u priručniku Metodologija pisanja seminara i završnog rada.

Izjavljujem da je završni rad lektoriran na jeziku na kojemu je napisan.

Izjavljujem i da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj završni rad
Održivi razvoj kulturne baštine

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju *Poslovnog veleučilišta Zagreb* i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17).

Ime i prezime studenta:
Mihaela Šebrek
OIB: **36689538510**

(potpis)

SADRŽAJ

1. UVOD.....	0
2. METODOLOGIJA.....	2
3. ISHODIŠNI POJMOVI.....	2
3.1. Kulturna baština	2
3.2. Održivi razvoj	3
3.3. Kulturne vrijednosti	4
4. ČETIRI STUPA ODRŽIVOSTI.....	4
4.1. Ekonomska održivost	5
4.2. Okolišna održivost	6
4.3. Društvena održivost	6
4.4. Kulturna održivost	7
5. ODRŽIVOST BAŠTINE	8
5.1. Mjerenje održivosti kulturne baštine	8
5.1.1. Kvantitativne procjene.....	10
5.1.2. Kvalitativne procjene	10
5.1.3. Poboljšanje nastojanja očuvanja.....	11
5.2. Izazovi u održivosti	12
5.2.1. Financijska ograničenja.....	12
5.2.2. Globalizacija.....	13
5.2.3. Komercijalizacija kulturne baštine	13
5.2.4. Ekološke opasnosti.....	13
5.2.5. Sociokulturna dinamika.....	14
5.2.6. Izazovi vezani uz tehnologiju i pravo.....	14

6. PRIMJERI DOBRE PRAKSE ODRŽIVOSTI BAŠTINE	14
6.1. Katedrala St. John the Divine.....	15
6.1.1. Održivost obnove kulturnih spomenika	15
6.1.2. Društvena održivost kroz kulturne aktivnosti	15
6.1.3. Digitalna prisutnost i komunikacija.....	15
6.1.4. Financijska održivost kroz različite izvore prihoda.....	16
6.2. Ekomuzej Batana.....	16
6.2.1. Zajedničko upravljanje i sudjelovanje lokalne zajednice	17
6.2.2. Edukacija i prijenos znanja	17
6.2.3. Integracija turizma i lokalne kulture	18
6.2.4. Međunarodno prepoznavanje i umrežavanje	18
6.3. Nacionalni park Krka.....	19
6.3.1. Ograničenje broja posjetitelja	19
6.3.2. Ekonomska održivost kroz financiranje tržišnim prihodima	19
6.3.3. Edukativni doprinos	20
6.3.4. Suradnja s lokalnom zajednicom.....	20
6.3.5. Ekološka održivost.....	21
6. 4. Baby Lasagna.....	22
6.5. Sinjska Alka.....	23
6.5.1. Društvena održivost	23
6.5.2. Ekonomska održivost.....	24
6.5.3. Kulturna održivost.....	24
6.5.4. Sinjska Alka i suvremena zajednica.....	25
7. ZAKLJUČAK.....	25
LITERATURA.....	27

1. UVOD

Pojam kulturne baštine postupno se infiltrirao u nekoliko akademskih disciplina, potičući preispitivanje njezina značaja u suvremenom društvu. Kulturna baština ne obuhvaća samo fizičke predmete i nematerijalne značajke prenesene od prethodnih generacija, već se proteže i izvan tog okvira. Kulturna baština je postala ključna komponenta održivog razvoja, čiji je cilj postizanje ravnoteže između gospodarskog rasta, očuvanja okoliša i socijalne pravednosti. Ovaj rad ima za cilj ispitati složenu vezu između kulturne baštine i održivosti, pružajući osnovu za razumijevanje načina na koji kulturne vrijednosti i metode očuvanja doprinose ciljevima održivog razvoja.

Prije nego što se uđe u specifičnosti ovoga rada, ključno je elaborirati temeljitu definiciju kulturne baštine, prepoznajući njenu složenu prirodu i široki utjecaj koji ima. Rasprava o kulturnoj baštini je složena, uključujući materijalnu i nematerijalnu baštinu, svaku sa svojim skupom vrijednosti i poteškoćama u očuvanju. Ovaj će rad analizirati i ispitati te kategorije, naglašavajući njihovu važnost i suptilne detalje uključene u njihovo očuvanje.

Nadalje, rad će istražiti pojam održivog razvoja u vezi s kulturnim dobrima. To podrazumijeva analizu međusobnog utjecaja kulturne baštine i održivog razvoja. Proučit će se način na koji kulturne prakse, tradicije i artefakti doprinose ekonomskim, ekološkim, društvenim i kulturnim aspektima održivosti. Navedeni elementi međusobno su povezani, a svaki od njih ima presudan utjecaj na strategije očuvanja kulturne baštine i unapređenje održivog razvoja.

Ekonomska održivost naglašava koliko je važno imati stabilan financijski sustav za zaštitu i unapređenje kulturne baštine.

Ekološka održivost odnosi se na očuvanje prirodnog okoliša i korištenje ekološki prihvatljive tehnologije za održavanje i obnovu kulturnog mjesta. Prepoznaje važnost smanjenja štete za okoliš za zaštitu resursa i očuvanje trajne vrijednosti kulturnih dobara.

Društvena održivost podrazumijeva uključivanje zajednica u očuvanje i poboljšanje kulturne baštine osiguravajući da svaki pojedinac, uključujući one iz skupine u nepovoljnom položaju, može doći do kulturnih resursa i uživati u njima.

Kulturna stabilnost je ključna za očuvanje vitalnosti i značenja kulturne tradicije. Uključuje uključivanje zajednice u očuvanje i napredak kulturne baštine kroz događanja, obrazovne programe i druge inicijative koje održavaju živ i moderan kulturni identitet.

Intrinzične vrijednosti svojstvene kulturnoj baštini igraju ključnu ulogu u oblikovanju društvenih standarda, obrazovnog kurikuluma i formuliranja politika vezanih uz baštinu. Razumijevanje ovih kulturnih vrijednosti bitno je za oblikovanje bilo kakvog razgovora o održivosti, jer one često određuju prioritete i pristupe koji se koriste u očuvanju povijesti.

U budućim odjeljcima detaljno će se raspravljati o ključnim čimbenicima održivosti i istaknuti njihove veze i značaj za osiguranje trajnog postojanja i uspješne održivosti kulturne baštine.

Proučit će se metode mjerenja održivosti kulturne baštine, kao i načini poboljšanja nastojanja očuvanja iste. Kvantitativni pristup kao što su broj posjetitelja i procjena ekonomskog učinka daje solidnu statistiku o privlačnosti i financijskoj potpori povijesnih lokacija. Kvalitativni pristupi poput ispitivanja uključenosti zajednice i zadovoljstva stanovnika pružaju dubinsko razumijevanje društvenog značaja i kulturne važnosti povijesnih mjesta. Kada se kombiniraju ove tehnike, one omogućuju sveobuhvatno shvaćanje koliko je kulturna baština održiva i koliko je dobro ugrađena u širi društveni okvir.

Nadalje, dublje će se proučiti osnovne ideje predstavljene na početku. Navest će se najzastupljeniji izazovi u provođenju održivosti kulturne baštine, kao i primjeri dobro provedenih praksi iz raznih zemalja, kako bi se prikazale uspješne strategije i poteškoće s kojima se susreće u praksi. Nastojat će se ponuditi važan doprinos raspravama o kulturnoj baštini i održivosti pružajući perspektive i preporuke za donositelje odluka, istraživače, studente i sve ostale koji imaju interesa za ovo područje.

Rad će proširiti temeljna načela predstavljena u uvodu. Ovo početno poglavlje služi ne samo predstavljanju teorijskog okvira rada, već i postavljanju temelja za ispitivanje zamršenih veza između kulturne baštine i održivosti. Cilj je promicati dublje razumijevanje načina na koji se očuvanje baštine može uspješno uključiti u napore za održivi razvoj.

2. METODOLOGIJA

Kako bi se jasno opisali izazovi vezani uz održivost kulturne baštine, ista se istraživala kroz svoja tri, definicijom održivosti, određena stupa (ekonomska, ekološka i društvena održivost), ali uzimajući u obzir i kulturnu održivost. Taj je pristup odabran iz razloga što se kroz prva tri stupa najčešće razmišlja o instrumentalnim vrijednostima kulture (npr. kako pomaže gospodarskom ili društvenom razvoju) dok se njene inherentne vrijednosti (kultura/baština, zbog njene vlastite vrijednosti) često zanemaruju. Pri istraživanju korištena je metoda pregleda literature kao sekundarni izvor podataka pri čemu su kao izvori služile znanstvene knjige, radovi u časopisima, internet izvori... Također, kako bi se kompleksna tema održivosti baštine lakše razumjela, korištena je i metoda studije slučaja kojom su ilustrirani dobri primjeri prakse. Isti su poslužili kako bi se na konkretnim primjerima demonstriralo postizanje održivosti kulturne baštine kroz njene različite stupove. Pri tom su korišteni primjeri kako materijalne tako i nematerijalne kulturne baštine, ali i primjeri prirodne baštine koja je usko vezana uz kulturnu što dodatno usložnjava njenu održivost.

Istraživanje je provedeno od travnja do kolovoza 2024. te je obuhvata koji odgovara izradi završnog rada. U tom smislu, ograničenje istraživanja je u korištenju ograničenog broja izvora literature koji bi se u budućim istraživanjima mogao proširiti novim jedinicama obzirom na kompleksnost teme.

3. ISHODIŠNI POJMOVI

3.1. Kulturna baština

Kulturna baština uključuje raznolike predmete i tradicije koje zajedno predstavljaju povijesno, društveno i umjetničko naslijeđe društva. Materijalni dijelovi kulturne baštine sastoje se od fizičkih stvari kao što su građevine, spomenici i artefakti, dok nematerijalni aspekt uključuje tradiciju, simbole, izražavanje znanja i vještina koje zajednica prepoznaje kao bitne za njihovu kulturu (Xiao et al., 2023.). Složenost ovog pojma proizlazi iz različitih aspekata onoga što se smatra vrijednim za različite kulture i skupine u različitim razdobljima. Kako bismo u potpunosti shvatili složenost pojma kulturne baštine, važno je pomno promotriti njezine različite strane i poteškoće koje nastaju s definiranjem i kategoriziranjem tih elemenata među različitim kulturama i vremenima. Kulturno naslijeđe ima dvostruku ulogu u oblikovanju i utjecaju na razvoj okoliša u okviru napretka društvenih i kulturnih struktura, kao i aktivnosti u slobodno vrijeme (Popov i sur., 2019.). Ovo naglašava stalno promjenjivu prirodu kulturnog naslijeđa i kako ono utječe na društveno i ekonomsko okruženje. Štoviše, "kulturna baština" kao ideja i pojam proširila se i postala popularna. No, i dalje postoje poteškoće u definiranju njenog sveobuhvatnog značenja (Zhabykbayeva et al., 2021). Kulturna baština je dinamična pa je teško obuhvatiti njezinu puninu samo jednom frazom. Ona nadilazi puke opipljive stvari i njezina izgradnja uključuje i nematerijalna zajednička sjećanja na običaje i različite umjetničke izraze koji se nalaze u društvu. Sve to naglašava njenu raznoliku prirodu i potrebu za holističkim pristupom njezinom očuvanju i upravljanju. I materijalna i nematerijalna kulturna baština igraju ključnu ulogu u turizmu, održivosti i kulturnoj raznolikosti te je upravo zato kritično razumjeti i zaštititi te povezane dijelove onoga što zajedno baštinimo (Jelinčić, Glivetić i Tišma, 2022.). Pod utjecajem promjenjive okoline, značenje kulturne baštine stalno se mijenja. To rezultira mnoštvom definicija, stoga će se za potrebe ovog rada izdvojiti jedna. Prema ICOMOS-u, kulturna baština je „izraz načina života koji razvija zajednica i prenosi se s generacije na generaciju, uključujući običaje, prakse, mjesta, predmete, umjetničke izraze i vrijednosti.“ (ICOMOS, 2002.).

3.2. Održivi razvoj

Ideja održivog razvoja prvobitno je predstavljena u izvješću Svjetske komisije za okoliš i razvoj „Naša zajednička budućnost“. Izvještaj razmatra pitanja poput siromaštva, stanovništva, klimatskih promjena, energetske učinkovitosti, očuvanja prirodnih resursa i socijalne pravde.

Naglašava potrebu za uravnoteženjem ekonomskog rasta sa zaštitom okoliša i socijalnom pravdom za dugoročnu dobrobit ljudi i planete. U izvješću, održivi razvoj opisan je kao: "...proces promjena u kojem su iskorištavanje resursa, smjer ulaganja, orijentacija tehničkog razvoja i institucionalne promjene u međusobnom skladu i omogućavaju ispunjavanje potreba i očekivanja sadašnjih i budućih naraštaja." (World Commission on Environment and Development, Our Common Future, 1987). Održivi razvoj ima zaokružen pogled na ekonomiju, ekološko društvo i kulturu, uključuje korištenje resursa za unapređenje pojedinca ili organizacije u zajednici, a istovremeno suzbija potencijalne štetne efekte na buduće generacije. Održivi razvoj prvenstveno se promatrao kroz tri stupa održivosti: ekonomsku, ekološku i društvenu održivost, često zanemarujući stup kulturne održivosti.

3.3. Kulturne vrijednosti

Kulturne vrijednosti su uvjerenja i tradicije koje oblikuju način na koji društvo funkcionira. One igraju ključnu ulogu u definiranju strukture zajednice i utječu na to kako njezi članovi percipiraju svijet i komuniciraju s njim (Jelinčić, 2021). Pomažu uspostaviti zajednički identitet i kontinuitet, pružajući kolektivnu sliku različitih aspekata društva. One služe kao kompas za društveno ponašanje i interakcije, vršeći utjecaj na razne dijelove društva poput vlade, događanja u kulturi i kurikulumu obrazovanja. Očuvanje kulturnih vrijednosti ne samo da održava baštinu, već i podupire šire ciljeve poput održivog razvoja promicanjem jedinstva, tolerancije i poštovanja među različitim kulturama, u sve više, međusobno povezanom svijetu. Promicanjem poštovanja i razumijevanja različitih kultura, društvo može spriječiti sukobe, nesporazume i razviti ujedinjenu svjetsku zajednicu (Buonincontri, Marasco i Ramkissoon, 2017.). Kulturne vrijednosti imaju značajnu ulogu u kulturnoj održivosti pa će tako naprimjer gubitak estetskih vrijednosti imati izuzetno negativan utjecaj na održivost kulturne baštine. Slično je i primjerice s njenom znanstvenom vrijednošću ili pak vrijednošću jedinstvenosti.

4. ČETIRI STUPA ODRŽIVOSTI

Definicija održivosti kulturne baštine obuhvaća tri glavna aspekta: ekonomsku, ekološku i društvenu održivost. Istraživanja o održivosti kulturnog naslijeđa pretežno su usredotočena samo na te aspekte, zanemarujući kulturnu dimenziju, što ukazuje na potrebu za sveobuhvatnijim pristupom koji uključuje i kulturni kontekst očuvanja i razvoja baštine.

4.1. Ekonomska održivost

Ekonomska održivost kulturne baštine ključni je koncept koji naglašava osiguranje trajnog ekonomskog prosperiteta i stabilnosti baštine uz poštivanje ekoloških i društvenih uvjeta. Značaj ove vrste održivosti za kulturnu baštinu leži u njenoj sposobnosti da pruži financijsku potporu za očuvanje i promicanje artefakata i tradicija, osiguravajući njihovu trajnost i dostupnost budućim generacijama. Kako bi se postigla ekonomska održivost, važno je baštinu tretirati kao aktivni element koji zahtijeva stvaranje zanimljivih priča, etičkih načela i strukturiranog procesa donošenja odluka koji osiguravaju dugoročnu ekonomsku dobrobit kulturne baštine. Financiranje kulturne baštine može doći iz različitih izvora, uključujući međunarodne organizacije, nacionalne vlade, nevladine organizacije, privatni sektor i drugo. Diverzifikacija prihoda je jedan od učinkovitih načina za smanjenje rizika i jačanje ekonomske održivosti kulturne baštine. Ona označava „proširenje gospodarske djelatnosti na veći broj proizvoda ili usluga, proširenje asortimana proizvodnje ili prodaje proizvoda.“ (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/diversifikacija>, 22.06.2024.). U kontekstu kulturne baštine potrebno je pružiti dodatne usluge koje privlače posjetitelje, kao što su organiziranje obilazaka, prodaja kolekcionarskih predmeta, ponuda obrazovnih aktivnosti i održavanje događanja. Također je važno proširiti izvore prihoda ugostiteljskim ponudama kao što su jela, pića i mogućnosti smještaja za dodatni profit. Najčešći vidovi osiguravanja ekonomske održivosti kulturne baštine su kroz aktivnosti kulturnog turizma odnosno poduzetništva u baštini. Te su usluge ključne za jačanje gospodarstva stvaranjem radnih mjesta i promicanjem lokalnog poslovanja. Nadalje, kulturna događanja poboljšavaju dobrobit zajednice omogućujući društveno angažirano profesionalno umrežavanje i jačanje kolektivnog identiteta među stanovnicima.

4.2. Okolišna održivost

Održivost okoliša, kada je u pitanju očuvanje kulturne baštine, uključuje korištenje strategija i pravila za zaštitu prirodnog staništa, dok se također čuvaju kulturna mjesta i tradicije. Zaštita kulturno važnih lokaliteta suočava se s prijetnjama kao što su degradacija krajolika uzrokovana turizmom, korištenje neodrživih materijala za obnovu i utjecaj klimatskih promjena. Okolišna održivost nalaže korištenje ekološki prihvatljive tehnologije za održavanje i očuvanje povijesnih građevina. Upotrebom tehnologije kao što su energetske učinkoviti sustavi i održivi materijali, mogu se smanjiti negativni utjecaji na okoliš i potaknuti okolišna održivost (Farjami & Türker, 2021.). Provedba strogih zakona o zaštiti okoliša u područjima koja su kulturološki važna, uspostavljanjem politike za zaštitu prirodnih resursa i podržavanjem turističkih aktivnosti koje su ekološki prihvatljive, od ključne je važnosti. Održivi kulturni turizam zahtijeva pažljivo praćenje i reguliranje korištenja prirodnih resursa, očuvanje materijalne baštine i lokalne imovine. Također, uključuje promicanje kulturne i nematerijalne baštine uz osiguranje radnih mjesta za lokalnu zajednicu (Al-Tassan, 2023.). Napori u pogledu održivosti doveli su do pozitivnog ishoda, poput poboljšanja sposobnosti kulturne baštine da izdrži rizike za okoliš, očuvanja bioraznolikosti i podizanja svijesti među lokalnim i međunarodnim zajednicama o značaju ekološkog očuvanja u očuvanju kulturnog naslijeđa (Nocca, 2017.). Kada je zaštita bioraznolikosti utkana u praksu za učinkovito očuvanje kulture, povijesno područje može zaštititi lokalni ekosustav, jačajući cjelokupnu bioraznolikost u tom području (Tweed & Sutherland, 2007.).

4.3. Društvena održivost

Društvena održivost u smislu kulturne baštine znači osigurati da svatko, uključujući one koji su u nepovoljnom položaju, može biti dio i imati koristi od očuvanja i prenošenja kulturne tradicije. Važnost društvene održivosti u kulturnoj baštini naglašena je njezinim potencijalom za jačanje kohezije zajednice, stvaranje novih radnih mjesta, promicanje kulturnog pluralizma i omogućavanje međugeneracijskog prijenosa kulturnog znanja (Buonincontri, Marasco i Ramkisson, 2017.). Ne radi se samo o dopuštanju ljudima da pristupe, već i o prihvaćanju svih vrsta pogleda kada se radi o brizi i razumijevanju kulturnih dobara. Uključivanje više ljudi u

kulturne aktivnosti može ih učiniti smislenijim i dubljim. Prema Rodríguez i sur. (2022.) uključivanje različitih skupina pomaže svima da bolje razumiju i poštuju različite kulture, što stvari čini pravednijima za sve ljude unutar zajednice. Imati na umu društvenu održivost kada se gleda na kulturnu baštinu ide ruku pod ruku s ciljevima održivog razvoja koji uključuje održavanje tradicije na životu, pomoć zajednicama da se slažu i tretiraju sve jednako. U tom smislu, baština će biti održiva ukoliko je članovi zajednice redovito koriste, bilo fizički, kroz npr. organizaciju događanja na lokalitetima baštine, ili u nematerijalnom smislu, kroz, primjerice uporabu vještine izrade čipke u suvremenom dizajnu odjeće.

4.4. Kulturna održivost

Literatura o održivosti u kulturnoj baštini pretežno je usredotočena na okolišne, ekonomske i društvene dimenzije, s ograničenim raspravama o kulturnoj dimenziji i njezinoj ulozi u zaštiti mjesta kulturne baštine. Ova praznina u literaturi naglašava potrebu za sveobuhvatnijim razumijevanjem održivosti koje uključuje kulturnu dimenziju, osobito u kontekstu očuvanja baštine i gospodarskog razvoja. Kulturna održivost kulturne baštine uključuje ne samo fizičko očuvanje kulturnih dobara, već i njihovo aktivno uključivanje u suvremenu kulturu i svakodnevni život zajednice. Kroz kulturne događaje, vizualnu umjetnost, edukaciju, glazbu, legende, kulturna baština može ostati živom i relevantnom, omogućujući budućim generacijama da je cijene, razumiju i prenose dalje (Jelinčić, Glivetić i Tišma, 2022.).

Kulturna održivost ključna je za stvaranje atmosfere u kojoj kulturne prakse mogu ne samo opstati nego i cvjetati, prilagođavajući se, zadržavajući svoje temeljne vrijednosti i važnost. U razdoblju koje karakterizira rastući utjecaj globalizacije, što često rezultira standardizacijom kultura, značaj kulturne održivosti postaje sve vitalniji. Služi kao snažna obrana protiv opadanja kulturne raznolikosti, jamčeći očuvanje različitih običaja, jezika i izraza (Tweed & Sutherland, 2007.). Kako bi se postigla kulturna održivost, u obrazovanje je nužno uvrstiti programe koji daju prednost lokalnoj povijesti i običajima. Ove aktivnosti olakšavaju dublje razumijevanje i divljenje lokalnim kulturama među stanovnicima zajednice i turistima, promičući tako veće poštovanje prema kulturnoj raznolikosti (Buonincontri, Marasco i Ramkisson, 2017.). Kulturnom održivošću nastoji se razviti otpornost na negativne učinke globalizacije i komercijalizacije. Kroz aktivno uključivanje zajednice i podršku kulturnim manifestacijama,

društva mogu njegovati atmosferu u kojoj kulturna održivost postaje opipljiva stvarnost, osiguravajući procvat kulturnih identiteta i njihovo kontinuirano obogaćivanje za buduće generacije. Trajna priroda kulturnih aktivnosti očituje se u stalnom razvoju i originalnosti tradicionalnih i suvremenih kulturnih manifestacija. Vitalnost koja se ovdje spominje ključna je za očuvanje dinamične, kvalitete kulture dok se prilagođava suvremenim utjecajima, a istovremeno zadržava vlastite attribute (Tweed & Sutherland, 2007.). Ekološka održivost, međutim, ne tiče se samo očuvanja krajolika već je primjenjiva i na pojedine lokalitete baštine, odnosno građevine. Najčešći oblici ekološke održivosti tiču se smanjenja emisije CO₂ kroz uporabu ekološki prihvatljivih sustava grijanja, kao što su npr. solarni paneli.

5. ODRŽIVOST BAŠTINE

Kompleksnost teme održivosti kulturne baštine prvenstveno se očituje u složenosti mjerenja i vrednovanja održivosti kulturne baštine. Nije, naime, jednostavno izmjeriti održivost, razlog čemu je, prvenstveno, složenost postizanja ravnoteže između pojedinih stupova održivosti. Tako naprimjer kulturno dobro može biti održivo u ekonomskom smislu, a na uštrb ekološke održivosti. Ili pak postiže savršeni sklad kulturnih vrijednosti, ali propušta osigurati korištenje od strane zajednice, čime se narušava društvena održivost (Jelinčić, Glivetić i Tišma, 2022.).

5.1. Mjerenje održivosti kulturne baštine

Procjena održivosti kulturne baštine temeljit je postupak koji obuhvaća procjenu učinkovitosti očuvanja, upravljanja i korištenja kulturnih dobara kako bi se zajamčila njihova dugoročna održivost i značaj. Sveobuhvatna evaluacija ispituje ekološke, ekonomske i društvene učinke inicijativa za očuvanje baštine, nudeći sveobuhvatnu perspektivu održivosti u industriji kulturne baštine (Nocca, 2017.).

Ekonomska održivost

S ekonomskog stajališta bitno je ispitati kako lokacije kulturne baštine doprinose financijskom blagostanju lokalnih i nacionalnih područja, kako bi se osigurala njihova održivost. To uključuje stvaranje prilika za zapošljavanje, prihode od turizma i neizravnih koristi sektorima kao što su ugostiteljstvo i usluge. Procjene također uzimaju u obzir trajnu financijsku održivost očuvanja kulturnih dobara kako kasnije kako one kasnije nebi postale problem za zajednicu ili vladu. (Tweed & Sutherland, 2007.).

Okolišna održivost

Aktivnosti vezane uz održivost okoliša u kulturnoj baštini mogu se učinkovito vrednovati pomoću različitih kriterija koji pokazuju pozitivne rezultate i učinke. Kriteriji uključujući nižu emisiju ugljika, poboljšanu strategiju gospodarenja otpadom na povijesnim lokacijama i učinkovito uključivanje očuvanja bioraznolikosti u pristup očuvanju kulturne baštine služe kao ključni standardi za mjerenje učinkovitosti održivosti. Cilj je minimizirati negativne utjecaje na okoliš uz očuvanje autentičnosti i jedinstvenosti kulturnih dobara (Buonincontri, Marasco i Ramkisson, 2017.). Ovi parametri mjere i utjecaj napora očuvanja okoliša i napredak prema provedbi održivih metodologija u upravljanju kulturnom baštinom.

Društvena održivost

Procjena održivosti kulturne baštine iz društvene perspektive zahtijeva promatranje kako napori očuvanja utječu na dobrobit i razvoj lokalnih zajednica. To uključuje provjeru uključenosti zajednice i njezine uloge u inicijativama za očuvanje baštine, razumijevanje obrazovnih prednosti koje dolaze iz baštinskih lokacija i njihovog značaja u njegovanju kulturnog identiteta i zbližavanju ljudi. Također ispituje kako baštinska mjesta pomažu u društvenom povezivanju i potiču poštovanje među različitim kulturama, što dovodi do boljeg društvenog sklada i poboljšanog općeg blagostanja. (Rodríguez et al., 2022.).

Kako bi se točno izmjerila održivost kulturne baštine, koristi se niz različitih tehnika i metodologija, od kojih je svaka prilagođena za hvatanje različitih aspekata održivosti – ekoloških, ekonomskih i društvenih. Ove metode kombiniraju kvantitativne i kvalitativne procjene kako bi pružile sveobuhvatno razumijevanje načina na koji kulturna baština utječe i integrira se u širi društveni kontekst (Nocca, 2017.). Unatoč tome, metode nisu savršene i kontinuirano su u procesu znanstvenog preispitivanja.

5.1.1. Kvantitativne procjene

Kvantitativne metode često uključuju statistiku posjetitelja, koja može dati uvid u popularnost i dostupnost baštinskog mjesta, a time i njegovu ekonomsku održivost i društvenu relevantnost. Analize ekonomskog učinka također su ključne; one procjenjuju koliko gospodarske aktivnosti mjesto baštine stvara za svoj lokalitet. To može uključivati izravne prihode od posjetitelja, kao i neizravne utjecaje na lokalna poduzeća i usluge (Tweed & Sutherland, 2007.). Indikatori održivosti okoliša još su jedan ključni kvantitativni alat. Oni mogu mjeriti energetske učinkovitost praksi očuvanja, korištenje održivih materijala u održavanju i restauraciji ili ukupni ugljični otisak lokacije. Takve mjere pomažu osigurati da naponi za očuvanje baštine ne pridonose negativno degradaciji okoliša (Farjami & Türker, 2021.).

5.1.2. Kvalitativne procjene

S kvalitativne strane, razine angažmana zajednice pružaju bitne uvide u to koliko se lokalno stanovništvo osjeća povezanim s mjestima baštine u svom području. Visoka razina angažmana često ukazuje na to da mjesto ima značajnu kulturnu važnost i da su naponi za očuvanje društveno održivi. Zadovoljstvo zajednice može se procijeniti korištenjem anketa i kanala povratnih informacija za prikupljanje mišljenja građana i pojedinaca uključenih u inicijative kulturne baštine. Ova metrika procjenjuje stupanj u kojem projekti kulturne baštine ispunjavaju zahtjeve i želje zajednice, ukazujući na učinkovitost uključivih pristupa. Studije, poput onih koje su proveli Rodríguez et al. (2022.), pokazali su da uključivanje lokalnih zajednica i obrazovanje mlađih generacija o njihovoj kulturnoj baštini može uvelike poboljšati zadovoljstvo zajednice poticanjem osjećaja vlasništva i ponosa u nastojanjima očuvanja kulture. Cjelovitost praksi očuvanja kulture još je jedna kvalitativna mjera kojom se procjenjuje koliko se dobro održavaju bit i autentičnost baštine u odnosu na napore za očuvanje, utjecaje posjetitelja i izazove okoliša (Rodríguez et al., 2022.). Na primjer, procjena ekološke prihvatljivosti povijesnih lokacija može uključivati tehnike čiji je cilj smanjenje potrošnje energije ili stvaranja otpada. To bi moglo uključivati korištenje održivih izvora energije, provedbu ekološki prihvatljivih praksi upravljanja vodom ili korištenje ekološki osviještenih materijala (Jelinčić, 2021.). Slično ispitivanje ekonomske održivosti nadilazi osnovne statistike

posjetitelja kako bi se analizirali trendovi potrošnje i njihovi širi financijski utjecaji na okolnu zajednicu. To može pomoći u razumijevanju ne samo trenutne financijske koristi od baštine, već i njezine uloge u unapređenju lokalnog zapošljavanja i održavanju malih poduzeća (Buonincontri, Marasco & Ramkissoo 2017.).

5.1.3. Poboljšanje nastojanja očuvanja

Dionici koriste različite metode kako bi stekli potpuno razumijevanje o tome koliko se učinkovito upravlja lokalitetima kulturne baštine. Njihov inkluzivan stav dopušta promjenu tehnike upravljanja kako bi se povećao pozitivan utjecaj koji baštinski lokaliteti imaju na zajednicu i okoliš, osiguravajući njihov napredak i korist za generacije koje dolaze. Rezultati procjene takve održivosti ključni su jer daju uvide koji pomažu, ne samo sada, već i u budućem radu na očuvanju. Ovi podaci igraju važnu ulogu u procjeni koliko dobro trenutno upravljanje funkcionira i pronalaženju onoga što treba poboljšati kako bismo bili sigurni da kulturna baština i dalje pozitivno doprinosi svojim zajednicama. (Nocca, 2017.). Preciznim kvantificiranjem održivosti, dionicima kao što su upravitelji baštinom, lokalne zajednice i kreatori politika, pružaju se potrebne informacije za donošenje dobro informiranih odluka, koje imaju izravan utjecaj na očuvanje i upravljanje kulturnim dobrima. Ovaj pristup olakšava poboljšanje mjera za očuvanje i optimizaciju kulturnih dobara, jamčeći njihovo održivo pružanje društvenih, ekonomskih i obrazovnih prednosti. Na primjer, procjene ekonomskog učinka mogu otkriti novčane doprinose kulturnih dobara lokalnim gospodarstvima, što dovodi do fokusiranih izdataka koji poboljšavaju te prednosti (Tweed & Sutherland, 2007.). Ove mjere održivosti igraju ključnu ulogu u održavanju ravnoteže između očuvanja kulturne autentičnosti i ispunjavanja potreba današnjeg društva. Lokaliteti kulturne baštine moraju se razvijati onako kako zajednice napreduju, kako bi ostali relevantni i dostupni. Promatrajući koliko je zajednica uključena i procjenjujući njezin ekološki otisak, upravitelji mogu steći uvid u to kako se baštinski lokaliteti uklapaju u moderni život i prate li praksu očuvanja (Jelinčić, 2021.). Kada govorimo o zaštiti kulturne baštine, ne radi se samo o očuvanju fizičkih struktura i nematerijalne tradicije. To podrazumijeva jamstvo da će ta kulturna dobra nastaviti napredovati i pružati dobrobit sadašnjim i generacijama koje tek dolaze. Tako, u stvari govorimo o trajnosti kulturnih dobara. Ove mjere su ključne jer nude vitalne podatke za kontinuirano prilagođavanje

i poboljšanje politike očuvanja, promičući održivi pristup kulturnom dobru koji poštuje prošlost i istovremeno prihvaća budućnost.

5.2. Izazovi u održivosti

Očuvanje kulturne baštine susreće se s raznim preprekama koje mogu spriječiti napore očuvanja i njegove koristi za sadašnje i buduće generacije. Ta pitanja uključuju prijetnje okolišu, financijske prepreke i promjene u dinamici društva. Za rješavanje svakog problema potrebna je detaljna procjena i sveobuhvatan pristup usmjeren na održivost kako bi se zaštitio značaj koji je dugotrajan i osigurala dostupnost kulturnih dobara. Među stručnjacima postoji dilema treba li baštinu čuvati na način da se osigura njena izvorna povijesna vrijednost ili se pak treba učiniti dostupnom javnosti, što je ujedno čini i potrošnom. Teško je pronaći rješenje kojim bi se zadovoljile obje strane, a svakako su obje perspektive važne. Bez aktivnog korištenja kulturne baštine osigurao bi se vijek njenog života u originalnom stanju, što posljedično rezultira smanjenjem troškova obnove zbog manje iskorištenosti. S druge strane, kulturna baština je vlasništvo svih ljudi i kao takva trebala bi biti dostupna javnosti. Zbog složenosti održivosti potrebno je primjenjivati holistički pristup kako bi se baština očuvala ne samo za sadašnje, već i za buduće generacije. To uključuje dugoročno planiranje i implementaciju mjera koje osiguravaju održivost kulturnih i prirodnih resursa (Jelinčić, Glivetić i Tišma, 2022.).

5.2.1. Financijska ograničenja

Ekonomski izazovi predstavljaju značajnu prepreku dugoročnoj održivosti kulturne baštine. Troškovi povezani sa zaštitom i očuvanjem kulturnih dobara su značajni, a bez dovoljne financijske potpore važni lokaliteti mogu propasti. Ekonomska nestabilnost uzrokovana događajima kao što su globalne financijske krize ili promjene u turističkim trendovima mogu uvelike smanjiti raspoložive resurse za održavanje kulturne baštine (Tweed & Sutherland, 2007.). Budući da je turizam nepredvidiv, ne može se oslanjati na njega kao na stalni izvor prihoda. Nedostatak financijskih sredstava mogao bi rezultirati odgođenim popravcima na povijesnim lokalitetima i korištenjem neadekvatnih materijala kako bi se smanjili troškovi.

5.2.2. Globalizacija

Poseban izazov za održivost baštine predstavlja globalizacija. Očuvanje kulturnih vrijednosti predstavlja izazov u današnjem globaliziranom svijetu u kojem se događa mnogo različitih kulturnih interakcija. Globalizacija donosi nove ideje i prakse koje bi mogle narušiti tradicionalne vrijednosti što dovodi do gubitka kulturnog identiteta i baštine. Smanjenje jedinstvenosti kulture je zabrinjavajuće jer može dovesti do toga da zajednice izgube dodir sa svojim povijesnim korijenima i tradicijom (Rodríguez et al., 2022.).

5.2.3. Komercijalizacija kulturne baštine

Komercijalizacija kulturne baštine predstavlja značajan problem. Iako korištenje lokaliteta kulturne baštine za ekonomske koristi može financirati njihovo održavanje i rad, postoji zabrinutost da bi to moglo gurnuti u stranu lokalne zajednice. Opasnost postaje gora kada se kultura koja se predstavlja pretvara u robu na način koji izvrće ili ignorira njezin stvarni značaj (Goryunova i Wei, 2021.) Pojednostavljivanje kultura ili njihovo stereotipiziranje kako bi se privukla šira publika moglo bi dovesti do umjetnog prikazivanja kulturne baštine i stvoriti lažan osjećaj autentičnosti što zauzvrat smanjuje povijesnu i kulturnu vrijednost baštine (Jelinčić, Glivetić i Tišma, 2022.).

5.2.4. Ekološke opasnosti

Narušavanje okoliša značajna je prepreka dugoročnom očuvanju kulturnih dobara. Klimatske promjene donose rizik poput pojačane erozije, poplava i drugih katastrofa koje mogu naštetiti ili uništiti neprocjenjiva kulturna dobra. Na primjer, porast razine mora ugrožava obalna arheološka nalazišta, dok onečišćenja mogu dovesti do propadanja povijesnih zgrada i umjetničkih djela (Farjami & Türker 2021). Implementacija ekološki prihvatljivih rješenja

često zahtijeva povećana ulaganja, kao i više vremena i prostora za pravilnu izvedbu, povremeno praćenu društvenim i ekonomskim preprekama.

5.2.5. Sociokulturna dinamika

Očuvanje kulturne baštine suočava se s dodatnim izazovima zbog promjenjive društvene i kulturne dinamike. Kako se društvene vrijednosti i sklonosti često mijenjaju, dolazi do smanjenja poštovanja prema tradicionalnim kulturnim praksama i mjestima. Trendovi urbanizacije i globalizacije pogoršavaju ovu situaciju potičući standardizirane kulture umjesto lokalnih običaja i tradicija (Rodríguez i dr., 2022.). Održavajući važnost i vrijednost naše kulturne baštine, ključno je uključiti zajednice u napore za očuvanje, kao i uključivanje kulturnog obrazovanja u program javnog učenja. Sukobi i građanski nemiri također mogu rezultirati namjernim ili nenamjernim uništavanjem kulturne baštine. U ovim specifičnim situacijama zaštita kulturnog blaga postaje sve teža, ali i bitnija (Jelinčić, 2021.).

5.2.6. Izazovi vezani uz tehnologiju i pravo

Digitalna tehnologija preporučuje se za očuvanje i nematerijalne i materijalne kulturne baštine, ističući vrijednost iskorištavanja tehnološkog napretka u inicijativama za očuvanje kulturne baštine. Unatoč svojoj prednosti, tehnički napredak može predstavljati izazov poput potrebe za specijaliziranom stručnošću u upravljanju digitalnim arhivama ili osjetljivosti na kibernetičke napade koji utječu na digitalno dokumentirane kulturne materijale. Dodatno, pravni okviri koji uređuju kulturna dobra mogu biti zamršeni i neadekvatni bez bitnih mjera za učinkovitu provedbu zaštite od krađe ili neovlaštenih promjena (Nocca, 2017.).

6. PRIMJERI DOBRE PRAKSE ODRŽIVOSTI BAŠTINE

6.1. Katedrala St. John the Divine

Katedrala St. John the Divine (St. John the Divine Cathedral) je anglikanska katedrala smještena u New Yorku, SAD. Jedna je od najvećih katedrala na svijetu, a ujedno i jedna od najpoznatijih u Americi. Poznata je po svojoj monumentalnoj arhitekturi, bogatoj povijesti te raznovrsnim kulturnim i religijskim aktivnostima koje se održavaju unutar njenih prostora.

6.1.1. Održivost obnove kulturnih spomenika

Katedrala St. John the Divine dobar je primjer implementacije održive prakse. Transformirajući svoje podrumске prostorije u *server room*, uređajima je uspjela postići proizvodnju topline, koja se koristi za grijanje katedrale. Ovo nije samo smanjilo troškove grijanja, već je smanjilo i vlagu u prostoru, što je ključno za očuvanje arhitekture i umjetničkih djela unutar crkve. Ovaj pristup pokazuje kako se kroz kreativno korištenje prostora i tehnologije može ostvariti održivost kulturne baštine, smanjiti troškove održavanja i istovremeno zaštititi vrijedne artefakte.

6.1.2. Društvena održivost kroz kulturne aktivnosti

Katedrala St. John the Divine provodi niz dodatnih aktivnosti poput organizacije umjetničkih izložbi, glazbenih koncerata, književnih događanja, predavanja i različitih edukativnih programa. Na taj način, zajednici, pored redovnih bogoslužja, omogućuje prostor umjetničkog izražaja koji doprinosi interesu javnosti za katedralu kao kulturnu, a ne isključivo vjersku instituciju. Takve aktivnosti mogu biti ključne za društvenu održivost jer doprinose kulturnom i obrazovnom razvoju zajednice, pružajući prostor za dijalog, razmjenu ideja i međusobno razumijevanje ljudi različitih pozadina i uvjerenja.

6.1.3. Digitalna prisutnost i komunikacija

Web stranica katedrale predstavlja odličan primjer kako vjerske institucije mogu iskoristiti online prisustvo za bolju interakciju s javnosti, olakšavajući pristup informacijama i aktivnostima te prateći moderne trendove komunikacije. U sklopu web stranice napravljen je i web shop preko kojeg se može kupiti dio suvenira, a fizička suvenirnica nalazi se u sklopu centra za posjetitelje, a što pridonosi ekonomskoj održivosti.

6.1.4. Financijska održivost kroz različite izvore prihoda

Kao vjerskoj instituciji, izvor prihoda dolazi od donacija vjernika i zajednice koji financijski podržavaju crkvu. No, uvođenjem dodatnog sadržaja katedrala stvara prihode kroz turističke ture i prodaju ulaznica za događaje poput koncerata, izložbi i drugih kulturnih aktivnosti koje se održavaju unutar njenih prostora. Također, kao što je prethodno spomenuto, u sklopu katedrale nalazi se suvenirnica koja nudi unikatne predmete napravljene od strane lokalnih nezavisnih obrtnika i malih tvrtki. Zarada pomaže podršci brojnih programa i aktivnosti katedrale, ujedno pružajući promociju i podršku lokalnoj ekonomiji (<https://www.stjohndivine.org/support/the-shop>, 02.01.24.). Na taj način, katedrala St. John the Divine osigurava financiranje iz više izvora, što je ključno kako bi se postigla ekonomska održivost. Osim zbog dodatnog izvora prihoda, uključivanje lokalnog stanovništva, kroz promociju i prodaju njihovih radova, od velike je važnosti jer se upravo partnerstvom stvara obostrana podrška i održava se veza sa zajednicom. Katedrala St. John the Divine, kao jedna od najvećih katedrala na svijetu, svojom je bogatom povijesti oduvijek privlačila vjernike i turiste, no bez propisnog održavanja njena popularnost ne bi opstala. Danas, svojim, već bismo mogli reći, uhodanim poslovnim modelom, može biti inspiracija drugima.

6.2. Ekomuzej Batana

Ekomuzej Batana u Rovinju je jedan od najistaknutijih primjera održivog razvoja kulturne baštine i ujedno prvi ekomuzej u Hrvatskoj. Osnovan 2004. godine, muzej se posvetio očuvanju, interpretaciji i promociji tradicije izrade i korištenja batane, tradicionalnog plovila tipičnog za

Rovinj i istarsku obalu. Predstavlja uspješan model održivog razvoja kulturne baštine koji integrira očuvanje, edukaciju, turizam i zajedničko upravljanje te na taj način osigurava dugoročnu održivost i vitalnost kulturne baštine Rovinja i šire regije.

6.2.1. Zajedničko upravljanje i sudjelovanje lokalne zajednice

Posebnost muzeja očituje se u jedinstvenom zajedničkom upravljanju lokalne zajednice koja aktivno sudjeluje u očuvanju svoje baštine. Muzej je osnovan kroz partnerstvo između lokalnih nevladinih organizacija, javnih institucija i pojedinaca, čime lokalna zajednica ima ključnu ulogu u upravljanju muzejom i njegovim aktivnostima. Na mrežnoj stranici muzeja svatko može ispuniti prijavu i postati članom udruge. Ovakav javni poziv je vrlo pozitivan korak za zajednicu jer potiče osjećaj pripadnosti i važnosti svakog pojedinca te dovodi do većeg interesa za kulturna događanja, a samim time i za očuvanje kulturne baštine. To ujedno može privući i druge ljude izvan zajednice da posjete muzej i sudjeluju u njegovim programima.

6.2.2. Edukacija i prijenos znanja

Ekomuzej Batana provodi brojne edukativne programe i radionice za sve generacije, a pored toga ima i dva izdavačka projekta. Prvi izdavački projekt Recepti iz „Kuće u batani“ fokusira se na usmenu baštinu tradicionalne rovinjske kuhinje. Druga knjiga Rovinjska batana i njezino jedro, prva je monografija posvećena jednoj vrsti brodice na Jadranu. Obje knjige su dvojezične što dodatno potiče inkluzivnost i širenje kulturne raznolikosti. Ova izdanja pokazuju aktivno sudjelovanje muzeja u edukaciji i informiranju javnosti o lokalnoj povijesti. Kroz knjige, posjetitelji i lokalno stanovništvo imaju priliku dublje se povezati sa svojim kulturnim naslijeđem i razumjeti njegovu važnost za identitet grada. Ovo je dobar primjer kako muzeji mogu koristiti svoje resurse i aktivnosti za obrazovanje i prijenos znanja, čime se promiče održavanje kulturnog naslijeđa. Kao što je već spomenuto, muzej održava razne radionice gdje djeca i mladi imaju priliku učiti o tradicionalnim zanatima, povijesti i kulturi svog kraja kroz praktične aktivnosti.

6.2.3. Integracija turizma i lokalne kulture

Muzej uspješno integrira turizam i očuvanje lokalne kulture. Posjetitelji imaju priliku sudjelovati u vođenim turama, plovidbi batanom i drugim aktivnostima koje pružaju autentično iskustvo lokalne kulture i doprinose boljem razumijevanju i cijenjenju kulture mjesta koje posjećuju. Pored interpretacijskog centra sa stalnom izložbom, muzej pruža doživljaj okusa, mirisa i slušanja u gastronomskom objektu Spacio Matika koji je jedan od glavnih sastavnica ekomuzeja. Organiziraju se i tradicionalne rovinjske regate drvenih brodica koje potiču okupljanje ljudi i oživljavaju lokalne običaje i tradicije. Ekomuzej Batana može se pohvaliti i zanimljivim projektom modernizacije i digitalizacije kulturne baštine. Aplikacijom „Batana šetnja“, posjetiteljima se nudi besplatan razgled grada virtualnim vodičem. U sklopu ostalih sastavnica muzeja nalazi se i suvenirnica, smještena na rivi, koja obiluje umjetničkim rukotvorinama (<https://www.batana.org/hr/ekomuzej-batana/info-tocka-o-ekomuzeju/>, 06.07.2024.). Sve ove dodatne usluge mogu transformirati turističko iskustvo u emotivan i edukativan doživljaj koji posjetitelji pamte i cijene. Prihodi od turizma ponovno se ulažu u daljnje očuvanje baštine i razvoj muzeja, čime se osigurava ekonomska održivost projekta.

6.2.4. Međunarodno prepoznavanje i umrežavanje

Ekomuzej Batana je priznat na međunarodnoj razini i uključen u brojne kulturne mreže. Muzej je 2016. godine dobio nagradu "Melina Mercouri" koju dodjeljuje UNESCO za iznimna postignuća u očuvanju kulturne baštine. Ovakvo priznanje povećava vidljivost muzeja i privlači dodatne resurse i podršku. Pored toga, muzej je bio dijelom raznih međunarodnih projekata poput Interreg Central Europe CULTURECOVERY, Mala barka 2 - Očuvanje pomorske baštine Sjevernog Jadrana, ARCA ADRIATICA i Crafting the sea-Oblikovanje mora. Sudjelovanje u ovakvim projektima omogućuje razmjenu znanja i iskustva te značajno pridonosi razumijevanju praksi održivog razvoja i uvođenju inovativnih pristupa upravljanja.

6.3. Nacionalni park Krka

Nacionalni park Krka, smješten u središnjoj Dalmaciji u Hrvatskoj, jedno je od najposjećenijih prirodnih odredišta u zemlji. Svake godine, park bilježi porast posjećenosti od oko 7%. Unatoč tome, uspješno održava mjere sigurnosti za zaštitu okoliša i primjenjuje načela održivog razvoja s minimalnim utjecajem na okoliš.

6.3.1. Ograničenje broja posjetitelja

Nacionalni park Krka prvi je nacionalni park u Hrvatskoj koji je odlučio ograničiti broj posjetitelja na svom području. Temeljem studija prostora odlučeno je da je maksimalni kapacitet parka 10 tisuća posjetitelja. Instalirani su brojači posjetitelja koji prate broj ljudi u realnom vremenu što omogućava posjetiteljima uvid u dostupnost mjesta prije nego što dođu do ulaza. Posjetitelji mogu unaprijed provjeriti broj dostupnih mjesta putem službene web stranice parka ili aplikacije, što im omogućuje bolje planiranje posjeta i izbjegavanje gužvi. Ako je broj posjetitelja dosegao maksimalni kapacitet, ulaz se zatvara te ostali posjetitelji moraju pričekati u redu dok se ne oslobode mjesta. Ova mjera aktivno djeluje na zaštitu biljnog i životinjskog svijeta, no, osim toga, posjetiteljima omogućava kvalitetniji posjet parku, bolji doživljaj te smanjenje mogućnosti nezgoda uslijed velike gužve na jednom području. Na ovaj način park nije smanjio broj posjetitelja, već je rasteretio područje u najposjećenijem periodu godine. Sada, posjetitelji biraju posjet parku i izvan ljetne sezone, što je uspješan primjer dobro postignutog balansa (Vičević, 2018).

6.3.2. Ekonomska održivost kroz financiranje tržišnim prihodima

Nacionalni park Krka je kroz godine dobio sredstva iz EU fondova za različite projekte, uključujući infrastrukturne projekte, zaštitu prirodne baštine i edukativne programe. No, kako bi i nakon završetka projekata nastavio s pozitivnim poslovanjem, park je osim prodaje ulaznica uveo niz popratnih sadržaja kojima obogaćuje svoju ponudu i doprinosi ekonomskoj održivosti

poslovanja. Na nekoliko lokacija mogu se pronaći suvenirnice s autohtonim predmetima, a moguća je i organizacija izleta brodom. Na samom lokalitetu otvoreni su smještajni kapaciteti koji posjetiteljima omogućuju iskustvo boravka u nacionalnom parku. Pored toga, park nudi i korištenje konferencijske dvorane za poslovne ili edukativne programe.

6.3.3. Edukativni doprinos

U sklopu Nacionalnog parka Krka nalazi se edukativni prihvatni centar, Eko kampus "Krka", koji koristi moderne i interaktivne metode podučavanja ljudi o prirodi i kulturnoj povijesti parka. Pružajući prostor i opremu za znanstvenike i istraživače, centar omogućuje napredak u razvoju znanja i spoznaja o ekosustavu, kako rijeke Krke tako i šire. Prostor je prilagođen učeničkim, studentskim i poslovnim posjetima, a omogućuje i aktivno sudjelovanje volontera koji se mogu uključiti u aktivnosti parka te kroz praktičan rad stjecati nova znanja i vještine.

Time se aktivno povećava zanimanje i angažman posjetitelja svih uzrasta. Ovaj je projekt primjer ulaganja koje je izvedeno koristeći načela održivosti, s minimalnim utjecajem na okoliš, čime se educira posjetitelje o važnosti očuvanja prirodnih resursa. Eko kampus "Krka" obogaćuje turističku ponudu i pruža brojne prilike za formalno i neformalno obrazovanje čime doprinosi edukativnom značaju zajednice, a sve kroz prizmu održivog razvoja i očuvanja prirodne i kulturne baštine (<https://nepoznata-krka.eu/2022/05/26/svecano-otvoren-novi-edukativni-prihvatni-centar-u-nacionalnom-parku-krka/>, 07.07.2024.). Park provodi i niz edukativnih programa za djecu koji obuhvaćaju predavanja, ekološke radionice, terensku nastavu i sportske aktivnosti, a sve orjentirano na zaštitu prirode. Njihovi su programi obrazovanja preporučeni od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja na temelju pozitivnog stručnog mišljenja Agencije za odgoj i obrazovanje, koje je potvrdilo da programi pridonose postizanju obrazovnih ciljeva učenika (<https://www.npkrka.hr/hr/posjeti/edukativne-radionice/>, 07.07.2024.).

6.3.4. Suradnja s lokalnom zajednicom

Nacionalni park Krka od 2014. godine redovno održava susrete s lokalnim stanovništvom. Susreti su većinom orjentirani tradicijskim proizvođačima i gospodarstvenicima kojima se temeljem besplatnih radionica, edukacija i plaćenih analiza njihovih proizvoda pomaže da ostvare što bolje rezultate s naglaskom na razvoj tradicijskog poduzetništva. Agenda i zaključci svakog susreta analizirani su i transparentno objavljeni na web stranici parka. Ovaj inkluzivni pristup može donijeti različite dobrobiti lokalnom stanovništvu, dok potiče održivi gospodarski rast i društveno jedinstvo u području. Ova okupljanja također služe kao platforma za informiranje lokalnog stanovništva o nadolazećim razvojnim planovima parka, kao i za razmjenu informacija o projektima i praksama upravljanja prirodnim resursima. Na taj način Nacionalni park Krka osigurava da odluke o zaštiti okoliša uzmu u obzir interese lokalnog stanovništva. Otvorenost i dopuštanje zajednici da pomogne u donošenju odluka može učiniti da se ljudi više slažu sa zaštitom prirode i da se počnu bolje ponašati prema okolišu. Transparentnošću i uključivanjem zajednice može se stvoriti snažniji osjećaj odgovornosti prema okolišu i potaknuti promjene u svakodnevnom ponašanju prema prirodi. U nedavnoj suradnji s Pučkim otvorenim učilištem Knin, Nacionalni park Krka proveo je osposobljavanje zainteresiranog stanovništva za zanimanje pčelara. Time je potaknuta bioraznolikost, pružena je mogućnost novog zapošljavanja stanovništva i potaknut je razvoj bruto domaćeg proizvoda. Ovakvi oblici suradnje pridonose društvenoj, ekonomskoj i ekološkoj održivosti. Izgradnja pozitivnog i suradničkog odnosa zajednice, od iznimne je važnosti za postizanje dugoročnog sklada i održivog razvoja (<https://www.npkrka.hr/hr/2024/04/03/kao-doprinos-ocuvanju-bioraznolikosti-osposobljeno-trinaest-novih-pcelara/>, 07.07.2024.).

6.3.5. Ekološka održivost

Pored održivog turizma, edukacije stanovništva i održavanja prirodnih staništa biljaka i životinja, Nacionalni park Krka provodi niz ostalih mjera za zaštitu okoliša. 2020. godine uvedeni su katamarani na električni pogon za prijevoz putnika do nacionalnog parka. Ravnateljica Javne ustanove „Nacionalni park Krka“, Nella Slavica, istaknula je kako je opcija električnih brodova najprihvatljivije ekološko rješenje za zaštitu bioraznolikosti rijeke. (<https://www.npkrka.hr/hr/2020/03/09/novi-elektrobrodovi-np-krka-izravno-utjecu-na->

[dugorocno-ocuvanje-prirode/](#), 07.07.2024.) Nacionalni park Krka integrira zaštitu prirode u svoje svakodnevno poslovanje, čime doprinosi ekološkoj održivosti i očuvanju prirodnih resursa za buduće generacije. Uključivanjem u projekte Europske Unije, Nacionalni park Krka djeluje i na globalne ciljeve održivog razvoja. Ovogodišnjom akcijom „Rastemo zajedno“ podržali su europsku inicijativu sadnje tri milijarde stabala na Starom kontinentu do 2030. Zaposlenici parka podijelili su tisuću sadnica autohtonih biljaka. Sadnja autohtonih biljaka u lokalnom okruženju utječe na ublažavanje klimatskih promjena i pridonosi obnovi i očuvanju ekosustava (<https://www.npkrka.hr/hr/2024/05/01/podijeljeno-tisucu-sadnica-np-krka-sudjeluje-u-akciji-rastemo-zajedno-za-zeleniju-buducnost/>, 07.07.2024.).

6. 4. Baby Lasagna

Marko Purišić, poznatiji kao Baby Lasagna, koristi svoju glazbenu i javnu platformu za isticanje ključnih elemenata hrvatske kulturne baštine pomažući u njihovom očuvanju i promicanju. Marko je 2024. godine osvojio drugo mjesto na 68. Euroviziji u Malmöu, a bio je među favoritima publike. U svoje odjevne kombinacije aktivno je uključio čipku, a spot pjesme kojom je predstavio Hrvatsku snimio je u svom rodnom gradu Umagu. U glazbenom videu pažnju je stavio na prikaz lokalnih običaja Istre, poput tradicionalne kuhinje, odjeće, pejzaža i uzgoja životinja, čime je dao značajan doprinos očuvanju hrvatske kulturne baštine u raznim aspektima. Baby Lasagna svojim radom i javnim angažmanom još od 2009. godine intenzivno promovira hrvatsku čipku, nematerijalnu svjetsku baštinu UNESCO-a. Čipku koristi u svojoj odjeći i postavama, ističući njezin značaj koji je obnovio fascinaciju ovim tradicionalnim zanatom. Prikazivanje hrvatske čipke na svjetskim pozornicama poput Eurosonga je velika promocija hrvatske kulturne baštine, koja izravno utječe na pozornost i zanimanje ljudi za naše običaje. Baby Lasagna također pomaže u zaštiti i zagovoru tradicionalnih rukotvorina istarskih tableta. Izlažući ih u javnim nastupima i medijskim kućama podiže svijest o ovim kulturnim artefaktima, doprinoseći njihovom očuvanju. Njegovo postignuće na Euroviziji i svjetski utjecaj uvelike pomaže u podizanju profila Hrvatske u svijetu. Takva vidljivost ne samo da potiče kulturnu baštinu, već i privlači posjetitelje i obožavatelje zaintrigirane hrvatskom tradicijom. To opet povećava želju za izvornim hrvatskim dobrom i običajima, a time i njihovu očuvanju i trajnosti. Modernim nastupom, kakav je bio Markov na Eurosongu, kulturna baština se približava mlađim

skupinama i povećava se njihov interes za baštinu. Povećava se vjerojatnost da će mlađa populacija istražiti i zaštititi tradicionalne umjetnosti poput izrade čipke. Na ove načine Baby Lasagna pridonosi ekonomskoj, društvenoj i kulturnoj održivosti baštine.

6.5. Sinjska Alka

Sinjska Alka je viteško natjecanje koje se održava svake godine u dalmatinskom gradu Sinju. Ovaj događaj ima duboku vezu s povijesti kultura i identitetom hrvatskog naroda, a posebno lokalnog stanovništva Sinja i Cetinske krajine. Njen početak seže u daleku prošlost. Stvorena je kao znak sjećanja na pobjedu nad Osmanlijama, 14. kolovoza 1715. godine. Na taj dan, branitelji grada Sinja, unatoč brojnijoj osmanskoj vojsci, uspjeli su obraniti svoj grad. Ova bitka se smatra čudom koje je pripisano zagovoru Gospe Sinjske, čija se slika čuva u franjevačkom samostanu u Sinju. U spomen na ovu pobjedu i u čast Gospi Sinjskoj, lokalni vojnici počeli su održavati natjecanje koje je postalo poznato kao Sinjska Alka. Sinjska Alka predstavlja hrabrost, čast i vjernost te ima veliki simbolički značaj za cijelu Hrvatsku, a time i utjecaj na očuvanje kulturne baštine. Održava se od 1715. godine, što ju čini jednim od najstarijih događanja tog tipa u Hrvatskoj. Sinjska Alka je od velikog značaja za očuvanje povijesnog i kulturnog naslijeđa Hrvatske. Ona predstavlja živu tradiciju koja se prenosi s generacije na generaciju, ne samo kroz sam događaj već i kroz učenje mladih o prošlosti i važnosti ovog događaja. 2010. godine je zavedena na UNESCO-ovu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstava, što dodatno naglašava njen svjetski kulturni značaj (<https://www.alka.hr/sinjska-alka/povijest-alka-s50>, 18.08.2024.)

6.5.1. Društvena održivost

Sinjska alka važan je dio identiteta Sinja i Cetinskog kraja. Ovim natjecanjem lokalna zajednica pokazuje svoj kulturni identitet i ponos, čime jača zajedništvo i osjećaj pripadnosti. Ona ima bitnu funkciju u jačanju jedinstva unutar društva, gde se kroz pripremu i sudjelovanje u Alci stvaraju i jačaju veze među ljudima. Nazočnost u Alci i priprema za nju omogućuje prijenos vještina i znanja s koljena na koljeno, osiguravajući kontinuitet tradicije. Kroz pripreme za Alku

i samu manifestaciju, sudionici, posebice mladi, upoznaju povijest, tradiciju i vrijednosti svoga kraja. Na ovaj način manifestacija promiče edukaciju mladih o povijesti, tradiciji i važnosti očuvanja kulturne baštine.

6.5.2. Ekonomska održivost

Sinjska Alka pridonosi brendiranju Sinja kao kulturnog mjesta, koje privlači brojne turiste, što pomaže promicanju lokalne kulture na svjetskoj razini. Turisti dolaze vidjeti pravi događaj, koji izaziva interes za povijest i tradiciju tog kraja, ali i donosi novac lokalnom gospodarstvu kroz smještaj, hranu i suvenire. Na taj način se daje potpora domaćim obrtnicima, otvaraju nova radna mjesta i gospodarske prilike.

6.5.3. Kulturna održivost

Sinjska Alka je dobar primjer kulturne trajnosti koja ne uključuje samo fizičku očuvanost, već i aktivno sudjelovanje u suvremenom životu zajednice. Sinjska Alka održava se svake godine što osigurava kontinuitet običaja i redovitog okupljanja ljudi iz cijele regije, ali i šire. Ova pozornost jača osjećaj zajedništva među članovima zajednice. Domaća skupina aktivno sudjeluje u pripremama i događanjima, od organizacije do sudjelovanja u glazbenoj povorci i drugim popratnim događanjima. Mlađi alkari od starijih generacija uče ne samo vještinu gađanja alke, nego i veću vrijednost povijesti i baštine. Ovaj prijenos znanja bitan je za trajnost kulture. Škole i lokalne institucije često Alku uključuju u svoje planove, kroz edukativne programe i radionice koje mladima približavaju povijest i važnost ove tradicije. Tijekom Alke organiziraju se razna kulturna događanja poput koncerata, izložbi, kazališnih predstava i tržnica tradicijskih zanata. Ovi događaji dodatno oživljavaju kulturu i privlače širu publiku. Alka inspirira umjetnike i glazbenike, potičući na taj način stvaranje novih djela koja odražavaju i interpretiraju ovu tradiciju u suvremenom kontekstu. Knjige, filmovi, dokumenti i medijski izvještaji doprinose širenju znanja o Alki i njezinoj važnosti, dopiru do šire javnosti i podižu svijest o važnosti očuvanja ove tradicije. Priče i legende o Sinjskoj Alci, i povijesnim

dogadajima vezanim uz nju, također se prenose s koljena na koljeno, što jača kulturni identitet i vezu zajednice s prošlošću.

6.5.4. Sinjska Alka i suvremena zajednica

Danas, Sinjska Alka nije samo povijesno događanje, nego i događanje koje ima bitnu društvenu, kulturnu i ekonomsku ulogu. Ona okuplja tisuće posjetitelja i turista, što pomaže lokalnom gospodarstvu i turizmu. Pored toga, Alka potiče mlade ljude da kroz očuvanje i poštovanje tradicije sudjeluju u aktivnostima lokalne zajednice. Sinjska Alka je daleko više od obične igre; ona predstavlja simbol borbe, pobjede i zajedništva. Njeno održavanje ne samo čuva sjećanje na važne trenutke povijesti, već jača i identitet i jedinstvo zajednice, što doprinosi očuvanju kulturne baštine Hrvatske.

7. ZAKLJUČAK

Za učinkovito rješavanje problema dugoročnog očuvanja kulturne baštine ključna je sveobuhvatna strategija. To uključuje mjere kao što su održiva ekonomska praksa, sudjelovanje zajednice i postavljanje pravne zaštite. Prevladavajući te prepreke, dionici mogu povećati otpornost kulturne baštine na izazove i pomoći joj da se oporavi od teških situacija. To pomaže u obogaćivanju života ljudi i obrazovanju budućih generacija, a istovremeno ispunjava šire ciljeve održivosti. Holistička metoda za zaštitu kulturnog dobra doista je važna kao dio tekućih razvojnih planova. Uzimanje u obzir svih dimenzija - ekonomske, ekološke, društvene i kulture - od vitalne je važnosti za razumijevanje njihove isprepletenosti i važnosti za trajnu održivost. Ekonomska održivost osigurava financijsku stabilnost baštine kroz diversifikaciju prihoda i uključivanje turističkih i ugostiteljskih usluga. Ekološka održivost zahtijeva korištenje ekološki prihvatljive tehnologije i pravila za zaštitu prirodnih resursa i smanjenje negativnih utjecaja turizma. Društvena održivost potiče inkluzivnost, pravednost u zaštiti baštine kako bi se osiguralo da korist dopre do svakog člana zajednice. Kulturna održivost naglašava povezivanje kulturnih dobara s današnjim životom uz

zadržavanje važnosti njihovih temeljnih vrijednosti. Prihvatanje sveobuhvatne strategije koja pokriva svaki aspekt održivosti ključno je za očuvanje kulturne baštine i učinkovito napreduje s ciljem održivog razvoja. Jedino integrirani pristup koji kombinira sve četiri dimenzije održivosti može doprinijeti očuvanju kulturne baštine i ostvarenju ciljeva održivog razvoja. Ovaj pristup treba biti dio obveznog obrazovnog programa od malih nogu kako bi se na vrijeme afirmirala svijest sadašnjih i budućih generacija o važnosti održivog razvoja i zaštite naše zajedničke kulturne baštine.

LITERATURA

1. Al-Tassan, A. (2023). Sustainability of heritage villages through eco-tourism investment (case study: al-khabra village, saudi arabia). *Sustainability*, 15(9), 7172. <https://doi.org/10.3390/su15097172>
2. Buonincontri, P., Marasco, A., & Ramkissoon, H. (2017). Visitors' experience, place attachment and sustainable behaviour at cultural heritage sites: a conceptual framework. *Sustainability*, 9(7), 1112. <https://doi.org/10.3390/su9071112>
3. diversifikacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 22.6.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/diversifikacija>>.
4. Edukativne radionice. Nacionalni park Krka, <https://www.npkrka.hr/hr/posjeti/edukativne-radionice/> (07.07.2024.).
5. Ekomuzej Batana, <https://www.batana.org/hr/ekomuzej-batana/info-tocka-ekomuzeju/> (06.07.2024.).
6. Farjami, E. and Türker, Ö. (2021). The extraction of prerequisite criteria for environmentally certified adaptive reuse of heritage buildings. *Sustainability*, 13(6), 3536. <https://doi.org/10.3390/su13063536>
7. Goryunova, O. and Wei, Q. (2021). Cultural heritage as a pathway to sustainable development in cyprus: the case of the technical committee on cultural heritage. *Sustainability*, 13(21), 11929. <https://doi.org/10.3390/su132111929>
8. International Cultural Tourism Charter. Principles and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance. 2002. ICOMOS.
9. Jelinčić, D. (2021). Indicators for cultural and creative industries' impact assessment on cultural heritage and tourism. *Sustainability*, 13(14), 7732. <https://doi.org/10.3390/su13147732>
10. Jelinčić, Daniela Angelina, Dragana Glivetić, Sanja Tišma. 2022. Priručnik za održivost kulturne baštine. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
11. Kao doprinos očuvanju bioraznolikosti, osposobljeno trinaest novih pčelara. Nacionalni park Krka, <https://www.npkrka.hr/hr/2024/04/03/kao-doprinos-ocuvanju-bioraznolikosti-osposobljeno-trinaest-novih-pcelara/> (07.07.2024.).

12. Nocca, F. (2017). The role of cultural heritage in sustainable development: multidimensional indicators as decision-making tool. *Sustainability*, 9(10), 1882. <https://doi.org/10.3390/su9101882>
13. Novi elektrobrodovi NP „Krka“ izravno utječu na dugoročno očuvanje prirode. Nacionalni park Krka, <https://www.npkrka.hr/hr/2020/03/09/novi-elektrobrodovi-np-krka-izravno-utjecu-na-dugorocno-ocuvanje-prirode/> (07.07.2024.).
14. Podijeljeno tisuću sadnica: NP „Krka“ sudjeluje u akciji „Rastemo zajedno“ za zeleniju budućnost. Nacionalni park Krka, <https://www.npkrka.hr/hr/2024/05/01/podijeljeno-tisucu-sadnica-np-krka-sudjeluje-u-akciji-rastemo-zajedno-za-zeleniju-buducnost/> (07.07.2024.).
15. Popov, B., Stytsyuk, R., Motagali, Y., & Artemyeva, O. (2019). Conceptual aspects of the development of cultural and educational tourism on the basis of an object of cultural and historical heritage.. <https://doi.org/10.2991/cesses-19.2019.188>
16. Rodríguez, M., Cruz, J., Morán, B., & Ciriza-Mendivil, C. (2022). Musical heritage as a means of sustainable development: perceptions in students studying for a degree in primary education. *Sustainability*, 14(10), 6138. <https://doi.org/10.3390/su14106138>
17. Sinjska Alka. Povijest Alke, <https://www.alka.hr/sinjska-alka/povijest-alke-s50> (19.08.2024.)
18. Svečano otvoren novi edukativni prihvatni centar u Nacionalnom parku „Krka“. Nacionalni park Krka, <https://nepoznata-krka.eu/2022/05/26/svecano-otvoren-novi-edukativni-prihvatni-centar-u-nacionalnom-parku-krka/> (07.07.2024.).
19. The Cathedral Church of Saint John the Divine, <https://www.stjohndivine.org/support/the-shop> (02.01.24.).
20. Tweed, C. and Sutherland, M. (2007). Built cultural heritage and sustainable urban development. *Landscape and Urban Planning*, 83(1), 62-69. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.05.008>
21. Vičević, Šime. 2018. Umjesto zarade izabrali prirodu: Jedini u Hrvatskoj ograničili broj posjetitelja, ali to im se višestruko vratilo. DNEVNIK.hr, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/np-krka-jedini-u-hrvatskoj-ogranicava-broj-posjetitelja---526783.html> (07.07.2024.).

22. World Comission on Environment and Development. 1987. Our Common Future, 43, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (22.06.2024.).
23. Xiao, X., Li, P., & Seekamp, E. (2023). Sustainable adaptation planning for cultural heritage in coastal tourism destinations under climate change: a mixed-paradigm of preservation and conservation optimization. *Journal of Travel Research*, 63(1), 215-233. <https://doi.org/10.1177/00472875221143479>
24. Zhabykbayeva, D., Sanay, G., Bekish, A., Zhylkybekova, G., & Kasymbekov, Z. (2021). Teachers' views on the level of cultural heritage knowledge that can be improved through innovative technologies. *World Journal on Educational Technology Current Issues*, 13(4), 1073-1087, <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i4.6311>